

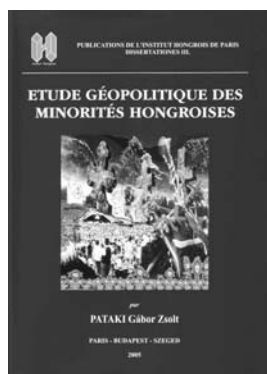
KÁNTOR ZOLTÁN

Kisebbség és geopolitika

Pataki Gábor Zsolt: *Étude géopolitique des minorités hongroises*. (Dissertationes III.) Paris-Budapest-Szeged: Institut Hongrois de Paris, 2005.

Pataki Gábor Zsolt könyvében a kárpát-medencei magyar kisebbségek mai problematikájának geopolitikai célzatú elemzésére vállalkozott, nem először. A könyv a Párizsi Magyar Intézet gondozásában jelent meg, a „Dissertationes” sorozat III. köteteként, és lényegében a szerző hasonló témájú, 2000-ben megjelent könyvének második kiadása, új adatokkal és tényekkel frissített ill. javított változata. A szerző és a kiadó ezúttal is francia nyelven jelentette meg a művet, mivel éppen a francia és frankofón olvasóközönset célozza meg – és ezen keresztül a tágabb szakértői és kutatói közönset – a magyar közönset által egyébként jól ismert geopolitikai helyzet minél objektívabban dokumentált és szakszerű bemutatásával.

A Kárpát-medencei kisebbség geopolitikájáról írott könyv első kiadása 2000-ben a Lille-i Egyetemi Kiadónál jelent meg *Le devenir géopolitique des minorités hongroises dans le Bassin des Carpates* címmel (magyarul: A kárpát-medencei magyarság geopolitikai kilátásai), és lényegében a szerző a Párizsi Egyetemen 1998-ban „Summa cum Laude” megvédett doktori disszertációját tartalmazza. A könyvet 2003-ban geopolitikai műhelyvitával egybekötve mutatták be a nagyközönsetnek a Párizsi Magyar

Intézetben. A sikeres bemutatót követően felterjesztették a francia *Société de Géographie* különdíjára. Ezt évente egyszer ítéli oda a tekintélyes, 1821 óta működő akadémiai testület, és a 2004. évi különdíjat Pataki könyve nyerte el.

A magyar nemzeti közösségek kérdésköre igen bonyolult annak nemzetközi és geopolitikai aspektusai miatt. A legtöbben általában kisebbségi kérdésként fogalmazzák meg a kárpát-medencei magyarság mai problémáját, és ezen belül – tekintve, hogy a „kisebbségi” már eleve egy multidiszciplináris megközelítést feltételez – a jogászok nemzetközi- és emberi jogi problémaként, a szociológusok társadalmi, a közgazdászok gazdasági, a politikusok politikai problémaként igyekeznek a maguk módján értelmezni, és jó esetben adekvát megoldást találni rá.

Pataki szerint érdemes a magyar kisebbség összetett problémáit a *geopolitika* komplex módszertanával tanulmányozni, hiszen a kisebbségi magyar nemzetrészek sorsa és helyzete mindig is leginkább az illető állam és Magyarország közötti kapcsolatnak volt a függvénye. A magyar kisebbségek és Magyarország közötti kapcsolatrendszer egésze kimondottan érzékeny problémaként van jelen a románok, szlovákok és szerbek *geopolitikai képzetében*. Hosszú ideig magát a magyar-magyar kapcsolat meglétét is a „magyar irredentizmus” újjászületéseként interpretálták, és ez a helyzet sokszor teljesen abszurd megnyilvánulásokhoz vezetett. A szomszédos államok magyarokkal szembeni ellenérzései főleg abból eredeztethetők, hogy az ott élő magyar kisebbség szállásterülete egybeesik a régi magyar területekkel. A szomszédos államok lakóinak geopolitikai képzetében még a 21. század elején is létezik olyan félelemérzet – minden ráció, szerződések, EU-, NATO- illetve más politikai tényállások ellenére –, miszerint e területek sorsa nincs véglegesen rendezve (Erdély, Felvidék, Vajdaság stb.), és hogy egy szép napon a magyar állam majd újra előáll bizonyos területi követelésekkel – az ott élő magyarság érdekeire hivatkozva. Bizonyos mértékig még mindig érezhető a biztonságérzet hiánya és a vélt magyar igényektől való félelem, mely ideig-óráig a környező államok biztonságpolitikájának szerves részévé is vált. A magyar állam a kommunista korszakban akár naponta is deklarálhatta (Kádár, Grósz, stb.), hogy semmilyen követelése nincs a szomszédos államokkal szemben, ezt – ellentétben a magyar féllel – ők sohasem vették komolyan. Pataki szerint ezért is indokolt a közép-európai nemzetek antagonisztikus, de adott esetben komplementer vagy konfrontatív

geopolitikai képzeteit is szemügyre venni, így a könyv első fejezetében e kérdések elméleti hátterét fejt ki részletesen.

A *geopolitikai helyzet a történelmi evolúció adott pillanatában* egy olyan szituáció, melynek során kisebb vagy nagyobb földrajzi terület felett *hatalmi rivalitások* léteznek, két vagy ennél több *geopolitikai tényező* között. A geopolitikai elemzés alkalmas a kárpát-medencei magyar (és más nemzeti) kisebbségek mélységi vizsgálatára, mivel nem elégszik meg azzal, hogy pontosítja és feltérképezi az adott helyzet tétjeit, hanem próbálja megértetni a főszereplők gondolkodásmódját és cselekvési opcióit, még akkor is, ha azok hamisak.

A 2. és 3. fejezetben a magyar nemzeten belüli különböző geopolitikai helyzetek szakszerű bemutatásával találkozunk. A nagyszámú ábra, grafikon és táblázat objektív pillanatfelvételt készít a magyar kisebbségekről, melyek minden Magyarországgal határos országban erős nemzeti, nyelvi és kulturális identitással rendelkeznek, így *valós nemzeti közösségeket* alkotva a szomszédos államok területén. A magyar nemzeti közösségek problematikája a Közép-Európában folyó geopolitikai viták különleges esetét jelentik, mivel a sajátosan erős identitástudattal rendelkező magyarok revindikatív – de békés – politikai akciókat folytatnak abban az államban, amelyben élnek. A Kárpát-medencében manapság – még a hivatalos nemzeti statisztikák szerint is – mintegy 13,4 millió magyar él, melyből legkevesebb 2,8 millió (21,4%) a mai Magyarországgal határos országok területén él, ezen belül is a legtöbben Románia Kárpátokon inneni területén (Erdély, Bánság és Partium). A számok tükrében azt találjuk, hogy Európában egyedül a kisebbségben lévő oroszok száma haladja meg a határontúli magyarok lélekszámát. Ebben a geopolitikai térségben tehát a magyar kisebbségek státusza elsőrendű geopolitikai tét, úgy Magyarország, mint a szomszédos államok számára. Sőt, nagyobb léptékből nézve, egész Európa számára.

A szerző a 4. fejezetet Magyarország biztonságpolitikai és geostratégiai környezetének szenteli. A nemzeti kisebbségek státuszának kérdése mindenképpen az egyik legérdekesebb téma Közép- és Kelet-Európa biztonsága szempontjából. A térség már régóta magában hordozza az etnikai feszültségeket, és a kommunista rendszer összeomlása után a nacionalista erők felszínre kerültek. A Berliini Fal leomlása után nagyszámú, addig elfojtott nacionalizmus tört fel, és a viták középpontjába három geopolitikai tényező került: a nemzet, a nemzet szállásterülete és az állam.

Az 5. és 6. fejezet a magyar nemzeti közösségek politikai képviseleti rendszereit ill. gazdasági-társadalmi és szociális jellemzőit elemzi. A magyar kisebbségek és a többségi állam között meglévő konfliktus, a kisebb provokációktól eltekintve, nem tekinthető nyílt konfliktusnak: ezek a kisebbségek folytonos és tudatos harcot vívnak ugyan megmaradásukért, de csakis *politikai* és *kulturális téren*, lévén hogy egyedüli „fegyverük” a politikai képviselet – mely 1989 előtt nem volt lehetséges – illetve a magyar kulturális szolidaritás. 1989 után a már szabadon szerveződő kisebbségi magyar szervezetek (RMDSZ, Együttélés, VMDK, VMSZ, KMKSZ, stb.) a kezdettől fogva nagy hangsúlyt fektettek az összmagyarsággal fenntartott intézményes kapcsolatok kiépülésére, valamint az egyetemes magyar szellemi közösségbe való integrációra (a nemzetközileg elfogadott „határok szabad átjárhatósága” illetve a „határokon átnyúló kulturális, gazdasági, stb. együttműködés” elvei mentén). A romániai, szlovákiai, szerbiai magyar közösségek 1990 óta saját, többé-kevésbé jól működő struktúrával rendelkeznek, és ezek segítségével képesek saját nemzetközi kapcsolatokat fenntartani (Európa Tanács, Európai Parlament, FUEV stb.). Ezen belül is megkülönböztetett szerepet játszik a pártközi együttműködés (ld. EUCD- és EDU-, illetve LI-tagságuk). Ezzel teljesen új helyzet adódott a magyar kisebbségek történetében: 1990 óta közvetlen és azonnali módon tudták nemzetközi szinten bemutatni az ellenük alkalmazott elnyomó állami politika gyakorlatát.

Nemzeti identitásuk megőrzésében játszott különleges szerepe miatt külön fejezetet (7.) szentel a szerző a magyar nemzeti közösségek oktatási helyzetképeinek és kilátásainak. A magyar kisebbségek ellenállása is fokozódott a legújabbkori geopolitikai változások nyomán, így egyre jobban képes az oktatási téren ellene irányuló negatív diszkrimináció ellen küzdeni. Ebben hatalmas szerepe van a felerősödött magyar-magyar párbeszédnek.

A szerző a 8. fejezetben az anyaország határon túli magyarsággal kapcsolatos politikáját elemzi (nemzetközi politika vs. nemzetpolitika). Ezt a rendszerváltozás után konszenzussal elfogadott külpolitikai törekvések mindhárom fő iránya átszeli, nevezetesen az euroatlanti integráció, a jószomszédi viszonyok kialakítása és a nemzetpolitika. E célkitűzések közötti egyensúly megtartása elsődleges prioritás: a három fő törekvés sikeres megvalósítása úgymond egymást feltételezi, és egymással szorosán összefügg. Az 1996 júliusában nehezen megszült magyar-magyar csúcs jóval többet jelentett a magyar kül- és nemzetpolitikában, mint

amennyire azt akkoriban értékelték, és létrejöttében nagy szerepük volt az akkori ellenzéki pártoknak. Nagy politikai támogatottsága miatt mérföldkövet jelentett a magyar nemzetpolitikában: először mondatott ki és foglaltatott dokumentumba – magyar kisebbségi közösségek, illetve Magyarország közötti kapcsolattartására vonatkozó záródokumentumban – az a három alapelv, hogy (i) a magyar kormány kész támogatni az autonómiatörekvéseket; (ii) a magyar kisebbségi közösségek részt vehetnek az őket érintő jogi, törvényhozásra vonatkozó és külpolitikai döntések meghozatalában; és (iii) a magyar kisebbségi közösségeket nemzetközi jogalanyként tekintik.

A magyar kisebbségek legfontosabb közös vonását Pataki az autonómiatörekvésekben látja, s ezt a 9. fejezetben tárja eléink. A magyar kisebbségek helyzete és problémái országonként, sőt még azokon belül régióként is változik, sok közös vonás észlelhető azonban érvelésrendszerükben, valamint az illető többségi nemzet (állam) felé megfogalmazott követeléseikben. A magyar kisebbségek autonómia-struktúrájának nagyon eltérő szituációkra is alkalmazhatónak kell lennie, ugyanis a kisebbségi magyarság geopolitikai helyzete a legtöbb esetben még egy adott országban is nagymértékben változik, azonban az autonómia jó működéséhez szükséges bizonyos területiség megléte is. A történelem során olyan alapvető demográfiai változások következtek be, melyek folytán mára – népességföldrajzi szempontból – a magyar közösségek szállásterületei a következő három kategóriába sorolhatók:

- azok a területek, ahol a magyarok *tömbben* élnek (50–90%-os többséget alkotnak): a Székelyföld, a Csallóköz, valamint a Bácska északi része;
- azok a területek, ahol a magyarok *számbeli kisebbségben* élnek ugyan, de jelentős mértékben befolyásolják a helyi közélet alakulását (30–50%): Vajdaság, Bánság, Partium, Közép-Erdély, Kelet-Szlovákia;
- azok a területek, ahol a magyarok nagyon kis százalékban vannak jelen és szétszórtan – *szórványban* – élnek: Dél-Erdély, Felvidék, Horvátország, Burgenland.

Attól függően, hogy e három kategória melyikében található a magyarok, eltérő a mentalitásuk is, és adott esetben teljesen másképp fogják föl a helyileg adaptálható autonómiát. A tömbben élő magyar közösségek (Székelyföld, Észak-Bácska, Csallóköz) problémái lényegesen különböznek a lokálisan kisebbségben élő magyarok problémáitól (Vajdaság,

Bánság, Közép-Erdély, Kelet-Szlovákia). A tömbmagyarság jobban pártolja az adminisztratív és *területi autonómia* gondolatát, míg a többiek megelégednének a *kulturális autonómiával* is. Ugyanakkor mindannyian egyetértenek abban, hogy identitásuk megőrzése érdekében az államnak előbb-utóbb létre kell hoznia számukra valamilyen autonómia-rendszert. Mivel a létező magyar közösségek geopolitikai helyzete nagymértékben különbözik, ezért a legmegfelelőbb az lenne, ha a három kategóriára külön-külön kidolgoznának egy-egy jól adaptálható autonómia-típust, és ezeket integrálnák egy egységes, ún. *magyar autonómia-modellbe*, mely tartalmazná mindhárom kategória elemeit, és lokálisan bármikor alkalmazható lenne (személyi autonómia, különleges státuszú helyi autonómia, területi autonómia).

A határontúli magyarság autonómiatörekvései során feldolgozta a nyugat-európai demokratikus rendszerekben már jól működő önrendelkezési és autonómia-rendszereket. A magyarság ezeket az autonómia-modelleket – legyen az személyi vagy területi elvű – általában követendő példaként mutatja be dokumentumaiban, utalva pl. Spanyolország és Olaszország, valamint Belgium regionális tagoltságára és a régiók sajátos autonómiájára. A legtöbbit idézett és valóban klasszikus példa *Dél-Tirol* esete, mely több szempontból is különleges státusszal rendelkezik az Olasz Köztársaságon belül.

A tizedik, utolsó fejezetben a szerző a kárpát-medencei magyarságra nézve több geopolitikai scenárió-t vázol fel. Feltételezi, hogy egy állam területén a nemzeti kisebbségek megléte egy nemkívánatos geopolitikai helyzetet eredményez, és minden, ilyen típusú problémával szembesülő állam megpróbálja csökkenteni a heterogenitását, különböző homogenizációs (asszimilációs) és más koercitív módszereket alkalmazva. Összegezve a magyar kisebbségek problematikája békés úton való rendezésének módozatait, Pataki a következő 7 scenárióhoz jut:

1. A magyar kisebbségek *kivándorlása*. Radikális, de bekövetkezhet: az állam nem biztosít jó körülményeket a kisebbségek számára, avégett (is), hogy közvetve távozásra kényszerítse.
2. *Asszimiláció* a többségi nemzetbe: kis valószínűséggel következhet be, ugyanis éppen a legtöbb konfliktust magában hordozó területen a legerősebb a magyarok nemzeti identitása. Mindazonáltal az asszimiláció jelenleg is nyomon követhető, de ez főleg a vegyesen lakott területekre érvényes (vegyes házasságok nyomán) és szórványterületeken (önkéntelen beolvadás).

3. *Kettős (magyar) állampolgárság*: a 2004. évi események fényében kevésbé valószínű.
4. A *határmódosítás* elképzelhetetlen mindegyik geopolitikai szereplő számára, mivel az megkérdőjelezhetné a II. világháború óta létező status quót.
5. *Regionalizáció* és esetlegesen föderális struktúrák létrehozása: talán a legjobb megoldás, ha a régiót hosszútávon és teljes kiterjedésében szemléljük. Viszont a politikai szereplők és a népesség egyik országban sincsenek felkészülve ilyen jellegű megoldásra.
6. *Adminisztratív decentralizáció*, melynek véglete lehet egy *de facto területi autonómia*: elképzelhető, de csakis akkor, ha már a politikai szereplők maguk is meggyőződnek arról, hogy ez nem jelent területelcsatolást.
7. Személyi elvű *kulturális autonómia* is teljességgel megvalósítható, viszont jelenleg ezt a megoldást is erőteljesen ellenzik a többségi nemzetek nacionalista szereplői. Ehhez nagymértékben az is hozzájárul, hogy a kulturális autonómia hol rosszul vagy félreérthetően van megfogalmazva, hol pedig az érintett többségek látnak benne sokkal többet, mint amit valójában jelent. Holott sok jel utal arra, hogy a többségi nemzeteken belül egy-egy szűk értelmiségi réteg már felfogta ennek a jelentőségét: a kulturális autonómia kevés engedmény révén hosszú távú biztosítékokat nyújt a kisebbségek centrifugális irányú mozgásai ellen. (A perszonális autonómiának nincs területi alapja, leképezése, mivel az államon belüli térben bárhol elhelyezkedő lakosok egy bizonyos csoportjára vonatkozó jogokat testesíti meg.)

A könyv végén található következtetésekben a szerző megállapítja, hogy a magyar nemzeti közösségek általános helyzete nagyban függ a „fogadó állam” kisebbségpolitikájától. A magyarok súlyának csökkenése két fő objektív jelenséggel magyarázható: az összmagyarságra számított gyenge demográfiai növekedési ütem, valamint a határontúli magyarok ellenében alkalmazott többé-kevésbé hatásos asszimilációs politikák. A más etnikumokhoz viszonyított kisebb mértékű demográfiai növekedés is két tényezőre vezethető vissza: elsősorban a magyarság körében oly jellemző, *viszonylag kis születési arány*, melyet a demográfusok már a 18. század óta kimutattak. Másodsorban a határontúli magyarok *kivándorlási rátája magasabb*, mint a többségi nemzeteké (románok, szlovákok, ukránok, stb.). A határontúli magyar kisebbségek ezek szerint úgy

is felfoghatók, mint *Magyarország demográfiai tartalékbázisa*, viszont ez egy relatíve új jelenség, és semmiképpen sem nyújt pozitív képet a magyar kisebbségek túlélése szempontjából.

A szomszédos államok asszimilációs politikáinak hosszútávú hatása napjainkig érzékelhető és kimutatható a magyar kisebbségeken. Mindmáig jól láthatók az etnikai összetétel megváltoztatására tett kísérletek eredményei, ugyanakkor a szomszédos államok új technikákat is bevetettek: többségi etnikumhoz tartozó személyeket telepítenek be újonnan létrehozott militarizált övezetek, valamint iparosítás leple alatt (Székelyföld, Vajdaság), vagy menekülteket telepítenek be tartósan a vegyes lakosságú körzetekbe (krajinai szerb menekültek a Vajdaságban). A magyarság aránya leginkább azokon a területeken csökken, amelyeknek a múltban is erőszakosan változtatták meg az etnikai összetételét (Dél-Szlovákia, Baranya, Kelet-Szlavónia, stb.). Mégis, a magyar kisebbségek egyik legfontosabb közös vonása, hogy *elutasítják az elszakadás (szecesszió) gondolatát*, ugyanakkor *autonómia létrehozására törekednek*, saját maguk szeretnék kézbe venni sorsuk irányítását. Ez a legérzékenyebb kérdés a nemzetállam és a nemzeti kisebbségek viszonyában.